

פרק ב' 20 - סדר העולם הרוחני

א. הדרך לאהבה וליראה

האל הנכבד והנורא הזה, מצווה לאהבו וליראה אותו²¹, שנאמר (דברים ו,ה): 'וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ', ונאמר (שם יג): 'אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא'.

והיאך היא הדרך²² לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים²³ ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה²⁴ לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד (תהלים מב,ג): 'צִמְאַה נַפְשִׁי לְאֱלֹהִים לְאֵל חַי'. וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד (שם ח,ד-ה): 'כִּי אָרְאָה שְׁמִיךָ מַעֲשֵׂה אֲצַבְעֶיךָ... מָה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ?'.

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 20 ביאור סדר הפרקים: בספר המצוות, אחרי המצווה לדעת שיש מצוי ראשון והמצווה לדעת שהוא אחד, מנה הרמב"ם את מצוות אהבת ה' ומצוות יראת ה'. הסיבה, כפי שכותב כאן ובסוף הל' תשובה, היא ש"כפי הידיעה תהיה האהבה". רק מי שמכיר בגדולת מי שלפניו יכול להעריצו עד כדי שיחלה חולי האהבה ויתבטל אליו מיראתו. ורק על ידי כך יגיע ל"עבודה", שהיא המצווה החמישית בספר המצוות - להיות מרוכז רק בו, כמו שעשו הנביאים.
- פרקים ב-ד עוסקים בידיעת "מעשה מרכבה" ו"מעשה בראשית" על מנת להגיע לאהבת ה' וליראתו. פרקים ז-י עוסקים בנבואה, שהיא פרי העבודה מהיראה והאהבה. באמצע ההלכות ישנם פרקים ה-ו העוסקים במצוות קידוש ה' ושמירת כבוד שמות ה' - שגם הם נובעים מהערצת ה' ואהבתו, וכמו שמבאר הרמב"ם בספר המצוות (עשה ט) שמי שאוהב באמת - רוצה שכל העולם יאהב את אהובו, ולכן יקדש את שם ה'.
- 21 כיוון שביאר הרמב"ם מצוות אלו בהל' יסודי התורה, מוכח שהן מיסודות הדת. כלומר תכלית המצוות וידיעת ה' היא להגיע לאהבה וליראה.
- 22 האהבה והיראה הן תוצאה הנמצאת בלב. והמצווה היא לעבוד על מנת להגיע לתוצר זה של קשר.
- 23 וכן כתב להלן ד, יב: "בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל ואדם כיוצא בו ויראה חכמתו של הקדוש ברוך הוא בכל היצורים וכל הברואים, מוסיף אהבה למקום ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא, ויירא ויפחד משיפלותו ודלותו וקלותו כשעריך עצמו לאחד מהגופות הקדושים הגדולים, וכ"ש לאחת מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל, וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושה וכלימה ריק וחסר".
- 24 אדם שמכיר בערך של שיעור טוב, כבר לא יתאוה לממתק שמחלקים בסוף השיעור. כשאדם מכיר בערך בורא, כל תאוות העולם הזה מתגמדות לפניו והתאוה לדעת עוד ולדבוק בו עוד גדלה. וז"ל הרמב"ם בסוף הל' תשובה וספר המדע: "דבר ידוע וברור שאין אהבת הקדוש ברוך הוא נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה, כמו שציווה ואמר: 'בכל לבבך ובכל נפשך', אינו אוהב הקדוש ברוך הוא אלא בדעת שידעהו, ועל פי הדעה תהיה האהבה, אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעים לו את קונו כפי כוח שיש באדם להבין ולהשיג, כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה".

ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה ריבון העולמים²⁵, כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם. כמו שאמרו חכמים בעניין אהבה: שמתוך כך, אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם.

ב. חלוקת הנמצאים לשלושה חלקים על פי היחס שבין רוחני לגשמי

כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו נחלק לשלושה חלקים: מהן ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה, והם הווים ונפסדים תמיד - כמו גופות האדם והבהמה והצמחים והמתכות; ומהן ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה, אבל אינן משתנין מגוף לגוף ומצורה לצורה כמו הראשונים, אלא צורתן קבועה לעולם בגולמם ואינן משתנין כמו אלו - והם הגלגלים והכוכבים שבהן, ואין גולמם כשאר גולמים ולא צורתם כשאר צורות; ומהן ברואים צורה בלא גולם כלל - והם המלאכים, שהמלאכים אינם גוף וגויה אלא צורות נפרדות זו מזו.

ג. התייחסות לכך שלמלאכים אין גוף

ומהו זה שהנביאים אומרים שראו המלאך אש ובעל כנפים (משמע שיש לו גוף)? הכל במראה הנבואה ודרך חידה, לומר שאינו גוף ואינו כבד כגופות הכבדים, כמו שנאמר (דברים ד, כד): "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֲכָלָהּ הוּא" ואינו אש, אלא משל. וכמו שנאמר (תהלים קד, ד): "עֲשֵׂה מְלֶאכֶיךָ רוּחוֹת".

ובמה יפרדו הצורות זו מזו? והרי אינן גופין? לפי שאינן שווין במציאותן אלא כל אחד מהן למטה ממעלתו של חברו (=החילוק ביניהם הוא במעלה של כל אחד על חברו), והוא מצוי מכוחו, זה למעלה מזה, והכל נמצאים מכוחו של הקדוש ברוך הוא וטובו. וזהו שרמזו שלמה בחכמתו ואמר (קהלת ה, ז): "כִּי גְבוּהַ מֵעַל גְּבוּהַ שְׁמֶרֶן". זה שאמרנו "למטה ממעלתו של חברו" אינה מעלת מקום, כמו אדם שיושב למעלה מחברו, אלא כמו שאומרים בשני חכמים, שאחד גדול מחברו בחכמה, שהוא "למעלה" ממעלתו של זה. וכמו שאומרים בעילה (=בסיבה) שהיא למעלה מן העלול (=המסובב).

הערות - ילמד ענויים דרכו

25 לימוד מדעי הטבע, לדעת הרמב"ם, הוא אמצעי להגיע לאהבת ה' ויראתו. ריה"ל ראה בהסתכלות על הסדר שבא לידי ביטוי בטבע אמצעי להגיע לאמונה בצדק האלוהי - עיין כוזרי ג, יא. ובאמת הכוזרי רואה בתואר "שופט בצדק" את התואר המרכזי של הפעילות האלוהית בעולם (עיין תחילת מאמר שני), ומתוך כך את תחושת נוכחות ההשגחה של החסיד כנקודה המרכזית בקשר עם האל ולא ההשגחה אותו.

רבנו בחיי ראה בעיסוק במדעי הטבע חשיבות על מנת להכיר את טובות הבורא, כמה טוב הוא משיע על האדם, ומתוך כך יתעורר להכיר לו טובה ולעבוד אותו (שער עבודת האלוהים).

מסלול 1: יום ה, י אייר	מסלול 3: יום א, יא אייר
מסלול 2: יום ה, י אייר	מסלול 4: יום ב, י אייר

ד. עשר מעלות במלאכים

שינוי שמות המלאכים - על שם מעלתם הוא²⁶, ולפיכך נקראים "חיות הקדש" והם למעלה מן הכל, ואופנים, ואראלים, וחשמלים, ושרפים, ומלאכים, ואלהים, ובני אלהים, וכרובים, ואישים. כל אלו עשרה השמות שנקראו בהן המלאכים על שם עשר מעלות שלהן הן, ומעלה שאין למעלה ממנה אלא מעלת האל ברוך הוא היא מעל הצורה שנקראת "חיות". לפיכך נאמר בנבואה שהן תחת כיסא הכבוד. ומעלה עשירית היא מעלת הצורה שנקראת אישים והם המלאכים המדברים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה. לפיכך נקראו "אישים", שמעלתם קרובה למעלת דעת בני אדם.

וכל הצורות האלו חיים ומכירין את הבורא ויודעים אותו דעה גדולה עד למאוד, כל צורה וצורה לפי מעלתה לא לפי גודלו²⁷. אפילו מעלה הראשונה אינה יכולה להשיג אמיתת הבורא כמו שהוא, אלא דעתה קצרה להשיג ולידע, אבל משגת ויודעת יותר ממה שמשגת ויודעת צורה שלמטה ממנה. וכן כל מעלה ומעלה, עד מעלה עשירית, גם היא יודעת הבורא דעה שאין כוח בני האדם המחוברים מגולם וצורה יכול להשיג ולידע כמותה ("כי לא יראני האדם - וחי"), והכל אינן יודעין הבורא כמו שהוא יודע עצמו.

ה. כל הנמצאים בכל הדרגות מקבלים חיותם מהאל בעצמו ולכן הוא יודע אותם מתוך שיודע את עצמו

כל הנמצאים חוץ מן הבורא, מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ - הכל מכוח אמיתתו נמצאו, ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדולתו ותפארתו ואמיתתו הוא יודע הכל ואין דבר נעלם ממנו²⁸.

ו. ידיעת ה' היא חלק מעצמותו²⁹

הקדוש ברוך הוא מכיר אמיתו ויודע אותה כמו שהיא, ואינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו (=כלומר שישנה עצמותו ויש דבר נוסף עליה שהוא הדעת שהיא כוח חיצוני) כמו שאנו יודעין, שאין אנו ודעתנו אחד, אבל הבורא יתברך הוא ודעתו וחייו אחד מכל צד

הערות - ילמד ענוים דרכו

26 עיין בפיוט בתפילת שבת של ר"ש אבן גבירול שכתב: "שרפים וחיות ואופני הקודש" בסדר יורד, היינו שרפים ראשונים. אבל יש גורסים: "שרפים ואופנים וחיות הקודש", והכוונה בסדר עולה כפי שכתב הרמב"ם כאן.

27 במו"נ א,נט הסביר הרמב"ם שההבדל ביניהם הוא בתארי השלילה, עד כמה הם שוללים את ההגשמה מהאלוהות. וזה פשוט, שכל שמיציאות החיים של הנמצא גדולה יותר - הוא יכול לשלול גם מדרגת חיים זו מהאל.

28 עניין זה שהקב"ה יודע את הנמצאים מתוך שהם חלק מההוויה האלוהית, הוא הבסיס לאמירה הסודית שהוא "ממלא כל עלמין" ו"אין עוד מלבדו". הוא בכל אף שהוא חוץ לכל.

29 יסוד זה מהווה בסיס לתשובת הרמב"ם בסוף פרק ה בהל' תשובה ובסוף ההקדמה לאבות, על שאלת הידיעה האלוהית ובחירת האדם: כיוון שאין ידיעתו כידעתנו, אין ידיעתו סותרת את בחירתנו.

ומכל פינה ובכל דרך ייחוד, שאלמלי היה חי בחיים ויודע בדעה חוץ ממנו - היו שם אלוהות הרבה: הוא וחייו ודעתו. ואין הדבר כן אלא אחד מכל צד ומכל פינה ובכל דרך ייחוד. נמצאת אתה אומר: הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה - הכל אחד. ודבר זה אין כוח בפה לאומרו ולא באוזן לשמעו ולא בלב האדם להכירו על בוריו. ולפיכך אומר "חיי פרעה" (בראשית מב, טו) ו"חיי נפֿשֶׁךְ" (ש"א א, כו) ואין אומר "חיי ה'" אלא "חיי ה'" (שופטים ח, ט). שאין הבורא וחייו שניים - כמו חיי הגופים החיים, או כחיי המלאכים. לפיכך אינו מכיר הברואים ויודעם מחמת הברואים, כמו שאנו יודעין אותם, אלא מחמת עצמו ידעם, לפיכך מפני שהוא יודע עצמו יודע הכל, שהכל נסמך לו בהווייתו.

דברים אלו שאמרנו בעניין זה בשני פרקים אלו, כמו טיפה מן הים הם, ממה שצריך לבאר בעניין זה, וביאור כל העיקרים שבשני פרקים אלו הוא הנקרא: "מעשה מרכבה". ציוו חכמים הראשונים שלא לדרוש בדברים אלו אלא לאיש אחד בלבד, והוא שיהיה חכם ומבין מדעתו. ואחר כך מוסרין לו ראשי הפרקים ומודיעין אותו שמץ מן הדבר והוא מבין מדעתו וידע סוף הדבר ועומקו. ודברים אלו דברים עמוקים הם עד למאוד ואין כל דעת ודעת ראויה לסובלן, ועליהם אמר שלמה בחכמתו דרך משל (משלי כז, כו): "כְּבִשִׁים לְבֹשֶׁךְ". כך אמרו חכמים בפירוש משל זה (חגיגה יג, א): דברים שהן כבשוננו של עולם - יהיו ללבושך, כלומר: לך לבדך ואל תדרוש אותם ברבים. ועליהם אמר (משלי ה, יז): "יִהְיֶה לְךָ לְבָדֶךָ וְאֵין לְזָרִים אֶתְךָ", ועליהם אמר (ש"ש ד, יא): "דְּבַשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ" - כך פירשו חכמים הראשונים (חגיגה יג, א): דברים שהן כדבש וחלב - יהיו תחת לשונך.

שאלות מנחות:

- ✦ מצאנו בחז"ל שאמרו על דברים נוספים שהקפדה בהם מובילה לאהבת ה' ולידתו. האם ניתן לומר שרק לסוג מסוים של אנשים יכול הלימוד של "מעשה מרכבה" לעורר אצלם אהבת ה' ויראתו?
- ✦ מה יוצרת בנפש האדם ההכרה שלמעלה ממנו יש מדרגות שלמות של מלאכים, עליונים ממנו, ושגם הם אינם יודעים מאמתת ה' דבר?
- ✦ אריסטו טען שלא ללמוד ידעה בעולם הגשמי, שאילו ידע את מצבי היצורים הגשמיים שמצביהם משתנים היה נוצר שינוי באלוהות, והרי הוא שלם. מדוע דבריו הם הגשמה?
- ✦ כיצד אמונת החידוש, שכל הנבראים נבראו מרצונו ושפעו, מהווה בסיס לאופן ידיעת ה' את כל הנמצאים?
- ✦ הרמב"ם הבין שאסור לדרוש במעשה מרכבה לרבים, ואם כן ברור שפרקים אלו אינם נחשבים אפילו ללימוד של "ראשי פרקים" שאותם נותנים לחכם ומבין מדעתו. אם כך, מה החשיבות בלימוד של פרקים אלו?

מסלול 1: יום ה, י אייר
מסלול 2: יום ה, י אייר
מסלול 3: יום א, יא אייר
מסלול 4: יום ב, י אייר